

Juodoji saulė: įsivaizduotas fašistų pasaulis

Stanislovas Juknevičius

Straipsnyje analizuojamos ideologinės vokiškojo fašizmo atsiradimo prielaidos, socialinė įsivaizduoto Vokietijos fašistų pasaulio struktūra bei psichologinės antisemitizmo ištakos. Jame teigiama, jog psichologinį rasizmo pagrindą sudarė specifinis autonominis psichinis darinys – kolektyvinis kompleksas. Šis kompleksas formavosi kaip krikščionybės pakaitalas ir kuriam laikui suvienijo tam tikrą Vakarų gyventojų dalį, bet priešingu krikščionybei pagrindu. Vietoj krikščionybės skelbiamu artimo meilės ir iš jos suponuojamo tarnavimo kitiems, rasizmas postulavo pranašumą prieš silpnesnius ir jų pavergimą, vietoj užuojautos – neapykantą ir panieką. Neatsitiktinai vienu pagrindiniu nacistinės Vokietijos simboliu buvo tamsiąją psichikos pusę simbolizuojanti *Juodoji saulė*.

Pagrindiniai žodžiai: fašizmas, rasizmas, ideologija, psichologija, vaizduotė

Įvadas

Dvasinės žaizdos gyja lėčiausiai. Fašizmas įkaitinta geležimi perėjo per XX a. Europos kūną, palikdamas didesnę ar mažesnę randą kiekvienos tautos istorijoje. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimu 2011-ieji paskelbti holokausto aukų atminimo Lietuvoje metais.

Politinė žmonijos istorija – ideologijų formavimosi ir kaitos istorija. Visos ideologijos kūrė tobulos visuomenės modelius ir numatė praktines tų modelių įgyvendinimo priemones. Tobulos visuomenės egzistavo tikrai vaizduotėje, bet lėmė realiame gyvenime vykusius procesus. Šiame darbe analizuosime įsivaizduoto fašistų pasaulio aspektus. Tokia analizė aktuali dėl to, jog politiniame atskirų Vakarų valstybių gyvenime vis reikšmingesnę vaidmenį pradeda vaidinti ultradešinėsios partijos ir judėjimai. Tyrinėdami totalitarinius režimus pagimdžiusių vaizduotės struktūrų kilmę, esmę, raidos ypatumus galime tikėtis realiau įvertinti jų suaktyvėjimo ar transformacijos galimybes.

Straipsnyje remiamasi trimis pagrindinėmis prielaidomis. Pirmoji akcentuoja vaizduotės vaidmenį suvokiant pasaulį. Hannah Arendt totalitarizmo analizei skirtame veikle rašo, jog „ideologinis mąstymas išsivaduoja nuo realybės, kokią mes suvokiame penkiomis jauslėmis, ir teigia „tikresnės“ realybės egzistavimą, kurios suvokimas reikalauja šeštojo pojūčio ir kuri iš savo slaptingos vietos lemia jauslėmis suvokiamą realybę“ (Arendt 1973, p. 470–471). Nesunku pastebėti, kad tai, ką Arendt

įvardija kaip „šeštasis pojūtis“, tėra vaizduotė. Vaizduotė užima didesnę ar menkesnę vaidmenį kiekvieno gyvenime, ir *de facto* neegzistuoja „pasaulis, kokį mes suvokiame penkiomis juslėmis“, o egzistuoja daug skirtingai matomų, suvokiamų, išgyvenamų pasaulių, ir kiekvienas jų užima savo vietą subjektyvių ar objektyvių vaizduotės struktūrų architektonikoje. Geriausiai vaizduotė atsiskleidžia mene. Williamo Blake'o teigimu, „šis pasaulis – vaizduotės ir matymo pasaulis. Viską, ką piešiu, aš matau šiame pasaulyje, bet ne visi taip mato. Skurdžiaus akiai ginėja žymiai gražesnė, negu saulė, o pinigų kapšo proporcijos jam žymiai gražesnės, negu vynuogių kekės. Medis, galintis kažką sujaudinti iki džiaugsmo ašarų, kitų akyse tėra tiktai ant kelio stovintis žalias daiktas. [...] Kažkam gamta atrodo juokinga ir beformė, bet dėl jų aš nekeisiu savo proporcijų; kažkas galbūt gamtos nemato iš vis. Bet turinčio vaizduotę žmogaus akiai gamta pati yra vaizduotė. Koks žmogus, taip jis mato. Kaip akis formuojama, tokios jos galios“ (Blake 2008, p. 702).

Ne menkesnis vaizduotės vaidmuo ir religijoje, politikoje ar moksle, todėl teisingiau kalbėti ne apie „penkiomis“ ar „šešiomis“ juslėmis suvokiamus pasaulius, o apie vaizduotės specifiką skirtingose teorinės ar praktinės veiklos srityse. Kaip rašė Carlos Gustavas Jungas, „kiekviena mintis, kiekvienas jausmas, kiekvienas stebėjimas tėra psichiniai vaizdiniai, ir pasaulis egzistuoja savyje būtent tiek, kiek mes įstengiame sukurti jį savo vaizduotėje“ (Jungas 1975, p. 479).

Kita prielaida susitelkia ties fašizmo vaidmeniu Vakarų kultūros raidoje. Straipsnyje grindžiama idėja, jog fašizmas, kaip ir bet koks kitas reikšmingas socialinis politinis judėjimas, atsirado neatsitiktinai, o buvo natūrali ir dėsninga Vakarų visuomenės raidos pasekmė. Jei vokiečiai nacių valdymo metais kuo nors ir skyrėsi nuo kitų Europos tautų, tai tik tuo, jog geriausiai įkūnijo tam tikras šios raidos tendencijas.

Ir paskutinė prielaida – tai Hitlerio vaidmuo fašizmo, o tuo pačiu ir Vokietijos istorijoje. Pirmaisiais pokario dešimtmečiais net mokslinėje aplinkoje populiariu isteriško bepročio, kone hipnozės pagalba užkariavusio patiklius vokiečius, įvaizdį palaipsniui keičia objektyvių Hitlerio fenomeną sukūrusių priežasčių analizė. Analinės psichologijos požiūriu, bet kokio socialinio, politinio ar religinio judėjimo vadai tėra kolektyvinėje pasąmonėje susiformavusių ar besiformuojančių jėgų išraiška, ir kuo geriau jie tas jėgas išreiškia, tuo geresnių rezultatų gali tikėtis. Kaip teigė Jungas, „tikri vadai visada vedami“ (Юнг 1997, c. 177). Veda juos iš kolektyvinės pasąmonės besiveržianti ar bent jau besisunkianti jėga. Būtent tokia – greičiau mediumu nei vedliu – ir buvo Hitleris. Britų žurnalistas Konradas Heidenas, dešimt metų išgyvenęs tarpukario Vokietijoje, fiurerį apibūdino taip: „Jis buvo grynas modernios masinės sielos fragmentas, neturintis jokių asmeninių savybių. Net neverta kelti klausimo apie tai, kokio sugebėjimo dėka jis užkariaudavo mases; jis neužkariaudavo masių, jis jas atspindėjo ir atstovavo. Jo kalbos – tai masių sielos svajonės; jos chaotiškos, kupinos prieštaravimų, jei jas suvokti pažodžiui, dažnai beprasmės, kaip sapnai, tačiau turinčios tam tikrą gilesnę reikšmę“ (Heiden 1999, p. 90–91).

Remiantis šiomis prielaidomis, pagrindines straipsnyje svarstomas problemas galima suformuluoti taip: koks vaizduotės vaidmuo formuojantis ir sklindant ideologijoms? Kokias Vakarų kultūros raidos tendencijas įkūnijo ir išreiškė fašizmas? Kokių vakariečių apskritai ir vokiečių konkrečiai pasąmonės struktūrų išraiška buvo Hitleris? Norint atsakyti į šiuos klausimus, būtina bendriausiais bruožais atskleisti psichikos struktūrą.

Kompleksai ir archetipai

Analitinė psichologija, kurios idėjomis daugiausiai remsimės šiame straipsnyje, postuluoja sąmonės ir pasąmonės egzistavimą ir išskiria du pagrindinius pasąmonės struktūrinius elementus: kompleksus ir archetipus. Archetipai dažniausiai reiškiasi kaip tam tikros tendencijos, linkmės ir atlieka instinktų pakaitalo vaidmenį. Kaip rašė Jungas, „archetipai yra nesąmoningi pačių instinktų vaizdiniai. Kitaip sakant, jie yra instinktyvaus elgesio pavyzdžiai“ (Юнг 1997, c. 73).

Kompleksai – sąlyginai autonomiški psichiniai deriniai, glūdintys pasąmonėje ir iš ten veikiančios žmonių sąmonės. Kolektyviniai kompleksai dažniausiai reiškiasi kaip tam tikra archetipų sistema. Kaip įvairūs instinktai sudaro sistemas, suteikiančias galimybes, tarkime, bitės elgesį atskirti nuo varlės, taip ir archetipai sudaro sistemas, suteikiančias galimybes, tarkime, vienuolio elgesį atskirti nuo bankininko ar fašisto – nuo liberalo. Nereti atvejai, kai kompleksai visiškai užvaldo kokio nors žmogaus *ego*. „Šiandien visi žino, kad žmonės „turi kompleksus“. Kas ne taip gerai žinoma, bet teoriškai žymiai svarbiau – tai, kad kompleksai gali *turėti mus*“ (Jungas 1970, p. 96).

Kolektyviniai kompleksai – tai, ką Heidenas įvardijo kaip „masių siela“, vokiečių romantikai – „tautos dvasia“, Willis Durant’as – „rasės siela“, o įvairių tautų religijos ir mitologijos vadino „dvasiomis“, „jėgomis“, „dievais“. Silpnėjant religijos vaidmeniui žmonių gyvenime, stiprėjo socialinių bei politinių pasąmonės struktūrų svarba. Kaip rašė Jungas, „seni, gąsdinę žmones dievai niekur nedingo, o tik pakeitė vardus: dabar jie rimuojasi su *-izmais*“ (Jungas 2002, p. 95).

Ideologinio kolektyvinio komplekso formavimosi procesą labai schematiškai galima aprašyti taip. Individo vaizduotėje gimsta tautos ar žmonijos ateities vizija. Nuo paprastų žmogaus galvoje knibždančių fantazijų ji skiriasi tuo, kad tas individas patiki, jog šią viziją galima įgyvendinti. Jei šios vizijos įgyvendinimo realumu patiki ir kiti žmonės, subjektyvūs vaizduotės turiniai tampa objektyviais. Šiems turiniams konkretizuojantis, vis svarbesnį vaidmenį psichikos struktūroje pradeda vaidinti jausmai. Formuojasi meilės ir neapykantos, paniekos ir pasididžiavimo, smurto ir užuojautos objektai. Užbaigia komplekso formavimą protas, kuris, kiek tai įmanoma, racionaliai pagrindžia vaizduotės sukurtus, tikėjimo palaikomus ir jausmais užpildytus psichikos turinius.

Kaip matyti iš šios schemos, kolektyvinių kompleksų formavimasis yra kūrybinis nuo sąmoningų žmonių pastangų mažai priklausantis ar visai nepriklausantis procesas. Mes negalime kontroliuoti nei kūrybinės vaizduotės, nei tikėjimo, jausmų kontrolės galimybės taip pat labai menkos – kad tuo įsitikintume, užtenka pabandyti pamilti mums nemalonų žmogų ar, atvirkščiai, priversti save sąmoningai neapkęsti mylimo žmogaus. Vienintelė sudedamoji, kuria galime kontroliuoti, yra racionalus pagrindimas, tačiau jo vaidmuo atsirandant ir plintant kolektyviniams kompleksams labai menkas. Tokiu būdu, kokio nors komplekso valdžioje esantis žmogus lengvai atsisako proto vardan aukštesnių, jo manymu, vertybių, todėl kaltinti vokiečius fašizmo valdymo metais masiniu pamišimu ar kvailumu¹ – reiškia visiškai nesuvokti kolektyvinėje sąmonėje vykstančių procesų esmės. Vokiečiai buvo ne didesni pamišėliai nei įsimylėjęliai, svajotojai ar poetai – visi tie, kurių gyvenime pagrindinį vaidmenį vaidina ne protas, o įkvėpimas, vaizduotė, jausmai ar kitos iracionalios sąmonės struktūros.

Liberalizmas, marksizmas, fašizmas

XVIII a. pradėjęs formuotis liberalizmas pirmiausia reiškėsi kaip laisvės sklaida vis didesnėje socialinio, politinio, religinio gyvenimo erdvėje. Psichologine prasme laisvė reiškia *ego* dezintegraciją kolektyvinių kompleksų atžvilgiu. Kartais ši dezintegracija vyksta neskausmingai, atveria individui naujus socialinio ar moralinio gyvenimo horizontus, bet žymiai dažniau sukelia psichinį diskomfortą, baimę, bejėgiškumo jausmą. Tai labai gerai suprato ir išreiškė dar Fiodoras Dostojevskis, teigdamas, jog „žmogus neturi kito tokio skausmingo rūpesčio, kaip kad surasti ką nors, kam galėtų kuo greičiau atiduoti tą laisvės dovaną, su kuria užgimsta ši pasigailėtina būtybė“ (Dostojevskis 1976, p. 270).

Ryškėjant individualizmo tendencijoms Vakarų visuomenėse, tokio atsidavimo poreikis dar labiau sustiprėja. Žinomas ispanų filosofas Ortega y Gassetas greitai po I pasaulinio karo parašytoje knygoje pranašavo, kad „netrukus visoje planetoje iki pat žvaigždžių pakils šauksmas, lyg būtų užkaukę tūkstančiai šunų – tai žmonės maldaute maldaus naujo valdytojo, kuris suformuotų užduotis, uždėtų pareigas“ (Gasetas 1993, p. 157).

Šis valdytojo poreikis – ne trumpalaikė, atsitiktinė, tik ispanams, italams ar vokiečiams būdinga psichologinė nuostata. Tai psichikos imperatyvas. *Ego* – palyginus silpna psichinė struktūra, todėl jaučiasi esanti saugi tik priklausydama stipresnėms

¹ Kaip rašo Czesławas Miłoszas, „nacizmas buvo masinis pamišimas“ (Č. Milošas. *Pavergtas protas*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2011, p. 141); Michaelio Burleigh'o teigimu, vokiečių pralaimėjimas II pasauliniame kare – „užmokestis už masinį kvailumą ir perdėtas ambicijas“ (M. Burleigh. *The Third Reich: A New History*. PAN Books: 2000, p. 1).

pasąmonės struktūroms. Liberalizmas sugriovė šimtmečiais, tūkstantmečiais kurtas religines bei moralines pasąmonės struktūras, bet nesukūrė naujų. Tokioje situacijoje stiprėjo psichinis disbalansas, kurio pasekmės vis aštriau jaučiamos ir dabartinėje Vakarų visuomenėje.

Taigi viena pagrindinių psichologinių totalitarizmo priežasčių – *ego* siekis integruotis į kolektyvinius kompleksus. Kita priežastis – įtampų poreikis. Jungo teigimu, įtampų egzistavimas – būtina psichinės energijos atsiradimo ir funkcionavimo sąlyga. Panašiai kaip įtampa tarp teigiamo ir neigiamo polių sukuria elektros srovę, įvairiose gyvenimo srityje egzistuojančios įtampos sukuria ir palaiko psichinę energiją (Юнг 2002, c. 52). Sužinoti apie įtampų egzistavimą labai paprasta – individe jos visada reiškiasi kaip tam tikras diskomfortas, nepasitenkinimas, neatitikimas tarp to, kas yra, ir to, kas turėtų būti. Sąlyginai galima išskirti dvi socialinių įtampų rūšis – vidinę ir išorinę, įtampą visuomenėje ir tarp visuomenių. Religingose visuomenėse vidinė įtampą sukuria išsigelbėjimo, išsivadavimo (*moksha*) ar nušvitimo siekimas. Išorinę sukuria konfliktai tarp konfesijų – krikščionių ir musulmonų, katalikų ir protestantų, ir pan. XIX a. abi šios įtampų rūšys Vakaruose išseko. Amžinojo gyvenimo, moralinio tobulumo, išsigelbėjimo problemos jaudino nedaugelį, o ir tie dažniausiai pasitenkino formaliu apeigų atlikimu. Religiniai karai taip pat baigėsi. Į šimtmečius žmones kankinusį klausimą – kas teisybė – buvo duotas paprastas ir įtikinantis atsakymas: ne teisūs visi. Ilgaamžę tarp įvairių konfesijų vykusią kovą laimėjo sekuliarizacija. Tokioje situacijoje reikėjo naujų įtampų, naujų įvairias žmonių grupes vienijančių ir vienas kitoms priešpriešinančių psichinės energijos šaltinių. Du XIX a. pradėję formuotis ir XX a. istoriją lėmę judėjimai – komunizmas ir fašizmas – ir buvo bandymai sukurti naujas įtampas, naujus psichinės energijos šaltinius. Komunizmas akcentavo tarp klasių egzistuojančias įtampas ir pagrindiniu istorijos veiksmu laikė klasių kovą, fašizmas akcentavo tarp rasių egzistuojančius skirtumus. Taip pirmasis akcentavo vidines, antrasis – išorines įtampas.

Nors ir fašistai, ir komunistai siekė sukurti naujo tipo visuomenę, jų požiūris į praeitį buvo skirtingas. Komunizmo teoretikai visą prieš tai buvusią istoriją traktavo kaip priešistorę, religiją – kaip *liaudies opiją* ir plynoje vietoje rengėsi statyti šviesų ateities rūmą. Bene geriausiai komunistų požiūrį į praeitį išreiškia šios ilgą laiką pasitarojo judėjimo himnu buvusio „Internacionalo“ eilutės:

Pasaulį seną išardysim,
Iš pačių pamatų ir tuo
Naujai pasaulį atstatysim–
Kas buvo nieks, tas bus viskuo.

(http://lt.wikipedia.org/wiki/Internacionalas_daina)

Fašizmas, priešingai, traktavo save kaip geriausių ne tik Vakarų, bet pasaulio intelektualinių tradicijų puoselėtoją ir tęsėją. Pirmiausiai tai pasakytina apie požiūrį

į religiją. Skirtingai nei komunistinėje visuomenėje vykdytai priverstinei ateizacijai, fašistinėje Vokietijoje, jau nekalbant apie Italiją, krikščionybė buvo jei neskatinama, tai bent gerbiama, o kunigai – jei tik jie per daug įžūliai nekritikavo valdančiojo režimo – galėjo nekludomai atlikti savo pareigas. Karo kapelionai – protestantų, katalikų, stačiatikių – buvo praktiškai visuose daliniuose. Kaip SS mokyklų dėstytojams ir profesoriams pasakytoje kalboje pabrėžė Heinrichas Himmleris, „aš kategoriškai draudžiu ne tik netaktišką elgesį, bet net dėmesio stoką visų be išimties konfesijų atstovų atžvilgiu“ (cit. iš Жыков 2008, c. 180).

Tačiau pagrindinis skirtumas tarp marksizmo ir fašizmo – teisingumo, ar siauresnės prasmės, teisingos visuomenės samprata. Pagal Vakaruose susiklosčiusią tradiciją teisinga visuomenė laikoma tokia, kurioje visi yra lygūs prieš įstatymą ir kiekvienas turi vienodas galimybes įvairiose socialinio gyvenimo srityse, tokiose kaip švietimas, teisė, sveikatos ar socialinė apsauga. Būtina marksistinio teisingumo sąlyga – turtinė lygybė, todėl privačios nuosavybės panaikinimą ir turtingų žmonių (eksplotatorių) klasės sunaikinimą marksistai laikė pagrindine teisingos visuomenės sukūrimo sąlyga. Fašizmas, priešingai, akcentavo ne žmonių lygybę, o nelygybę, ir teisinga visuomenė laikė tokia, kurioje kiekvienas individas užsiima geriausiai jam tinkama veikla. Vakaruose šios pažiūros buvo paremtos Platono *Valstybės* principais (Platonas 1981). Tačiau skirtingai nuo Platono, kurio idealioje valstybėje turėjo būti trys luomai – valdytojai, sargybiniai ir „liaudis“, fašistai išskyrė keturis socialinius sluoksnius, pridėdami prie anksčiau minėtų ketvirtą – tarnų luomą. Šia prasme fašistinė socialinė sąranga buvo artimesnė indiškai. Neatsitiktinai naciai išskirtinį dėmesį skyrė savo indoeuropietiškos praeities tyrimams, o fašistinėje simbolikoje buvo plačiai naudojami religiniai bei mitologiniai arijų vaizdiniai. Klasikiniame indų kūrinyje *Bhagavadgytoje* Himmleris ieškojo, o neretai ir rasdavo savo tradicinės moralės požūriui labai abejotinos veiklos pateisinimą (žr. Manvell, Fraenkel, 1965, p. 181).

Arijai ir rasizmas

Rasizmas – neatsiejama Naujaisiais laikais pradėjusios formuotis sekuliaros pasaulėžiūros dalis. Tai, kad baltoji rasė pranašesnė už kitas, buvo toks savaime suprantamas dalykas, kad abejojantis tuo žmogus būtų paprasčiausiai išjuoktas – užtenka prisiminti prekybą vergais ar aborigenų išnaikinimą Naujojoje Zelandijoje. Šalia ekonominiiais motyvais paremto rasizmo vis platesnį mastą įgavo politinis – svetimų žemių grobimas, masinis Afrikos ir Azijos kolonizavimas. Šiuo atveju vakariečiai veikė pagal principą „blogesnis, nes silpnesnis“, todėl nesivaržė ir karą pralaimėjusios Vokietijos atžvilgiu. Bet čia jie persistengė. Kaip rašo Burleigh'as, „baisi, nedovanotina Europos valstybių klaida buvo elgtis su Vokietija taip, kaip jie įpratę elgtis užjūriuose, ir didžiausias nusikaltimas buvo įvesti kolonijinę kariuomenę į Reino sritį, t. y. traktuoti

Vokietiją taip, tarsi tai būtų Alžyras ar Senegalas“ (Burleigh 2001, p. 268). Išties negalima buvo su vokiečiais elgtis kaip su alžyriečiais ar senegaliečiais, nes patys vokiečiai buvo ne menkesni rasistai nei prancūzai ar anglai. Maža to – jie laikė save arijų rasės viršūne.

Vakaruose arijo (sanskrito kalba *gerbtino, kilnaus*) sąvoką vienas pirmųjų XIX a. pradžioje pavartojo vokiečių romantikas Friedrichas Schlegelis kūrinyje *Indų kalbos ir filosofijos tyrimai*. Greitai pasirodė veikalai, įrodinėjantys, jog arijų tėvynė yra ne Indija, o šiaurės vakarų Europa. Hustonas Stewartas Chamberlainas arijais laikė vokiečius, keltus, slavus, lotynus, graikus, o taip pat šiaurės Afrikoje gyvenančius berberus, tačiau vainikuoja arijų, o tuo pačiu ir visas kitas rases, teutonai. Jo manymu, „rasė iškelia žmogų virš savęs, pripildo jį nepaprasta, beveik antgamtinė energija, išskiria kaip individą iš chaotiško tautų, surinktų iš visų pasaulio kraštų, maišyklės“ (cit. iš Васильченко 2008, c. 15–16). Tačiau didžiausią vaidmenį Vakarų rasizmo istorijoje suvaidino Madisono Grant 1916 m. pasirodžiusi knyga *Didžiosios rasės nuosmukis, ar Europos istorijos rasiniai pagrindai*. Nauja šioje knygoje buvo tai, kad autorius ne tik deklaravo arijų pranašumą, bet ir to pranašumo išsaugojimui ir įtvirtinimui siūlė griežtą eugenistinę programą. Knyga buvo ypač populiari JAV, kur tik iki 1937 m. buvo parduota daugiau kaip 1,5 milijono jos egzempliorių. Būtent šią knygą Hitleris vadino „mano Biblija“ (žr. Spiro 2009).

Dažniausiai minimas arijų bruožas – idealizmas. Kaip rašė Hitleris, „žmonės egzistuoja tam, kad tarnautų aukštiesiems idealams, ir tuo pat metu mes turime teisę pasakyti, kad be aukštų idealų nėra ir paties žmogaus“ (Hitler 1992, p. 256). Idealistiniu patosu fašistai patraukė ne tik tam tikrą dalį vokiečių, pirmiausia jaunimo, bet ir kai kuriuos Vakarų intelektualus – užtenka paminėti Nobelio premijos laureatą Knutą Hamsuną.

Kitas arijo bruožas – gebėjimas aukotis. „Arijas pranoksta kitus ne savo intelektualinėmis savybėmis, bet tuo, kad jis pasirengęs atiduoti visas savo jėgas visuomenės labui. Savisaugos instinktas jame pasiekė kilniausią formą – nes jis savanoriškai atsisako individualaus „aš“ visuomenės labui ir, jei reikia, aukoja net gyvybę bendriems interesams“ (ten pat, p. 202).

Pasiukojimo idėja fašizmo ideologijoje glaudžiai susipynė su heroizmu. Svarbų vaidmenį suvaidino I pasaulinio karo dalyvio, būsimo rasinės higienos profesoriaus Hanso Guntherio dar 1919 m. parašyta knyga *Riteris, Mirtis ir Šėtonas: herojinė idėja*, kurioje vaizduojama, kaip išprotėję baltosios rasės atstovai naikina vieni kitus. Kaip teigė autorius, „jei šiaurinio kraujo žmonės – rusai ar italai, anglai, vokiečiai, prancūzai, ispanai ar skandinavai; jei šiaurės rasės žmonės sugebėtų visame pasaulyje veikti vieningai, nepriklausomai nuo kalbos, luomų, civilizacijų, kaip tai moka daryti žydų rasė, tai visa Vakarų ir Naujojo pasaulio istorija būtų kitokia, ir vyraujanči šiaurės rasė diktuočių pasauliui herojiškus įstatymus“ (cit. iš Васильченко 2008, c. 64–65).

Be šių visiems arijams būdingų bruožų, kiekvienos socialinės grupės ar luomo atstovai privalėjo ugdyti tik jiems būdingas charakterio savybes.

Vadovų luomas

Vadovauti valstybei, Hitlerio manymu, turi išskirtiniu dorybingumu, vyriškumu ir pasiaukojimu pasižymintys žmonės (Hitler 1992, p. 354). Kadangi politinės konkurencijos sąlygomis tokie žmonės ne visada galėjo ateiti į valdžią, fašistai pakoregavo tradicinę demokratijos sampratą. Kaip 1936 m. pasakytoje kalboje teigė Hitleris, „mūsų demokratija remiasi dviem postulatais: 1. kiekviename poste, pradėdant pačiu menkiausiu, atsakingu privalo būti iš aukščiau paskirtas, o ne išrinktas žmogus; 2. jis turi būti pavaldiniams besąlygišku autoritetu ir atsiskaityti savo viršininkams“ (cit. iš Васильченко 2005, c. 270).

Parlamentinė valdymo forma kėlė naciams net ne panieką – pasišlykštėjimą. 1928 m. išrinktam į Reichstagą Josephui Gebelsui užteko poros mėnesių, kad įsitikintų, ko vertas šis, jo žodžiais tariant, „beždžionių teatras“ (žr. Burleigh 2001, p. 110). Nenuostabu, kad fašistams atėjus į valdžią ši politinė institucija praktiškai nunyko. Per dvyliką nacių valdymo metų Reichstagas priėmė tik keturis įstatymus.

Nors pagal Hitlerio sumanymą partija turėjo tapti naujo tipo pasiaukojančių tautos labai dirbančių administratorių kohorta, nacionalsocialistų lyderiai nesugebėjo atsispirti sotaus, prabangaus gyvenimo pagundoms. Ypač polinkiu į hedonizmą pasižymėjo bemaž gausiausias Europoje paveikslų galerijos savininkas Hermanas Göringas, bet jis buvo toli gražu ne išimtis. Kaip prisiminimuose rašo Albertas Speeras, „praėjus tik devyneriems metams po atėjimo į valdžią valdantis sluoksnius buvo toks korumpuotas, kad net kritiniu karo laikotarpiu nesugebėjo atsakyti jau įpratumu tapusio prabangaus gyvenimo“ (Шнееп 2010, c. 128).

Karių luomas

Antras pagal svarbą tradicinėse tiek Rytų, tiek Vakarų visuomenėse buvo karių, ar vartojant Platono terminiją, *sargybinių* luomas. Fašistinėje Vokietijoje, be abejo, tai buvo ne visa armija, o elitinė jos dalis – SS (sutrumpinta nuo *Schutzstaffel* – gynybos padalinys). SS buvo formuojamas kaip uždara kasta, pagal struktūrą ir tikslus artimesnė viduramžių kariniams ordinams – pirmiausiai kryžiuočiams ir kalavijuočiams – nei XX a. armijoms. SS turėjo savo mokyklas, leidinius, ritualus, o pietų Prancūzijoje esanti Burgundija privalėjo tapti naujojo ordino provincija.

Be drąsos, ištvermės, pasiaukojimo ir kitų tradicinių kario vertybių, išskirtinį vaidmenį SS garbės kodekse vaidino ištikimybė. „Mano garbė – ištikimybė“, – skelbė užrašai ant SS diržų. Daugeliui tai nebuvo tušti žodžiai. Kaip praėjus penkiasdešimčiai metų po karo savo prisiminimuose rašė buvęs Hitlerjugendo vadas Arturas Axmannas,

svarbiausias beviltiškoje situacijoje atsidūrusių dalinių pasipriešinimo tikslas buvo „ne trimis dienomis pailgintas Adolfo Hitlerio gyvenimas, bet įrodymas to, kad žemėje visada gyvuos ištikimybė“ (Axmann 1995, p. 560). Kai paskutinėmis karo dienomis nuo visų postų nušalintam ir Hitlerio įsakymu pasmerktam mirčiai Göringui žmona priekaištavo dėl jo ištikimybės fiureriui, šis atsakė: „Moterys negali spręsti apie kario garbę“ (cit. iš Lattimer 2007, p. 72).

SS nariai labiausiai įkūnijo tai, ką Friedrichas Nietzsche pavadino ateities žmogumi – *baltaplauke bestija*. Bendražmogiškoji moralė, jau nekalbant apie krikščioniškąją, buvo paniekinta ir atmesta. Kaip prisiminimuose rašė buvęs specialiosios SS komandos narys, „mes tada manėme, kad pasiekėme naujas aukštesnes vertybes“ (cit. iš Burleigh 2001, p. 614). Faktiškai „naujos vertybės“ reiškė ne pakilimą į aukštesnę dvasinės raidos pakopą, o visišką moralinę degradaciją. Reikšmingi reichsleiterio Roberto Ley'aus priešmirtiniame laiške parašyti žodžiai: „Mes prakeikėme Dievą ir buvome Dievo prakeikti“ (Lattimer 2007, p. 187).

Gamintojų luomas

Viena iš pagrindinių kultūros nuosmukio priežasčių Oswaldas Spengleris laikė tai, jog vis didesnę vaidmenį tautų gyvenime pradeda vaidinti neturintys tradicijų, nereliginę, protu ir išskaičiavimu savo veiklą grindžiantys miestų gyventojai (Spengler 2007, p. 672–684). Kaip priešprieša degraduojančiai miestų kultūrai socialinėje fašistinės Vokietijos sandaroje vyraujančių vaidmenį turėjo vaidinti organiškai su žeme suaugusi valstiečių klasė. Labai svarbi formuojant „valstietišką“ ideologiją buvo 1928 m. pasirodžiusi Walterio Darre knyga *Valstiečiai kaip šiaurės rasės gyvavimo šaltinis* – romantiškas pasakojimas apie žemdirbių gentis, sukūrusias vokiečių tautos pagrindus. Kitoje, 1934 m. išėjusioje knygoje *Nauji kilmingieji iš kraujo ir žemės*, Darre pagrindė vyraujančių valstietijos vaidmenį būsimoje Vokietijoje. „Kraujas ir žemė“ – vienas pagrindinių fašistų šūkių per visą jų valdymo laikotarpį. 1933 m. Darre buvo paskirtas Produktų ir žemės ūkio ministru ir išbuvo juo iki 1942 m.

Tarnų luomas

Jei idealiai valstybei, Platono manymu, užtenka trijų luomų – net paplitusio Antikoje vergų darbo jis neįtraukė į būsimos valstybės modelį – tai istoriškai arijų valdomoje valstybėje – Indijoje – susiformavo keturios kastos. Panašiai kaip Indijoje, kur ketvirtai, – tarnų kastai dažniausiai priklausė nukariauti vietiniai gyventojai, taip ir Didžiajame Reiche tarnų kasta turėjo būti sudaryta iš nukariautų tautų – šiuo atveju slavų – atstovų.

Fašistinė propaganda skyrė daug dėmesio slavų nevisavertiškumo įrodymui. Buvo atliekami antropomorfiniai matavimai, akcentuojama neva būdinga slavams

netvarka, nešvara, neorganizuotumas. Be abejo, kiekvienam nacių argumentui galima buvo pateikti ir buvo pateikiami dešimtys, šimtai kontrargumentų, tačiau pagrindinis ginčas vyko ne mokslininkų auditorijose ir net ne politikų kabinetuose, o mūsų laukuose, ir vyko jie geriausia, o faktiškai ir vienintele fašistams suprantama kalba – karo kalba.

Padėtis fronte palaipsniui keitė Hitlerio požiūrį į slavus. Jei karo išvakarėse, paveiktas teorijos apie slavų „pusiažmogį“, Hitleris apie būsimą susirėmimą kalbėjo kaip apie „žaidimą smėlio dėžėje“ (Шнееп 2010, c. 182), panieką palaipsniui išstūmė nustebimas, vėliau pagarba ir galop prieš pranašumo pripažinimas. Paskutinėmis karo savaitėmis, „išdegtos žemės“ politikos Vokietijos teritorijoje nepalaikiusiam Speerui jis aiškino: „Kai karas pralaimimas, žūsta ir tauta. Neverta kreipti dėmesį, kaip bus kuriami tolimesnio, paties primityviausio vokiečių tautos egzistavimo pagrindai. Priešingai, geriausia visa tai sunaikinti. Todėl kad tauta pasirodė silpna ir ateitis priklauso tik stipresnei Rytų tautai. Visi, kas išliks po šios kovos, vis tiek bus nevisaverčiai, nes geriausieji žuvo“ (Шнееп 2010, c. 260–261).

Valstybė be žydų

Daugumoje kastinių visuomenė buvo žmonių grupė, nepriklausanti jokiai kastai – bekasčiai, *čandalai*. Vokietijoje tokių atstumtųjų vaidmuo teko žydams. Tačiau jei Indijoje, tegul ir būdami žemiausioje pakopoje, *čandalai* buvo neatsiejama socialinės hierarchijos dalis, fašistai norėjo kurti valstybę be žydų. Kaip perėję per buvusių mūsų laukus išminuotojai palikdavo lenteles „minų nėra“, taip perėję per išstisus Europos regionus fašistų legionai palikdavo lenteles *Judenrein* – žydų nėra. Paminėsime keturias svarbias, mūsų manymu, neigiamo vokiečių požiūrio į žydus priežastis. Dvi pirmos būdingos įvairių tautų atstovams, kitos dvi išreiškė specifinį kai kurių vokiečių mentalumą nacių valdymo metais.

„Pragaras – tai kiti“

Kai kurie žmonės nemėgo žydų paprasčiausiai todėl, kad jie kitokie. Hitleris taip aprašo savo pirmą susitikimą su žydu ortodoksu: „Kartą vaikštinėdamas judriomis centrinės miesto (Vienos – S. J.) gatvėmis aš staiga susidūriau su ilgą juodą paltą dėvinčia būtybe juodomis kasytėmis. Mano pirma mintis buvo: ir tai taip pat žydas? Lince žydai atrodė kitaip. Atsargiai, paslapčiomis aš stebėjau šitą būtybę. Ir kuo ilgiau ją stebėjau, tuo labiau mano galvoje brendo kitas klausimas: ir tai *taip pat vokietis?*“ (Hitler 1992, p. 38).

Pirma išvada, kurią Hitleris padarė po šio susitikimo, buvo ta, kad žydai yra specifinė etninė religinė bendruomenė, kuri nebuvo ir niekada netaps organiška vokiečių

tautos dalimi. Be abejo, XIX a. nemažai Europos žydų atsisakė tradicinės religijos, pa-pročių ir pasidavė liberalizmo ar marksizmo pagundoms, bet tikėtis, kad daugiau kaip tris tūkstančius metų formuota ir įnirtingoje kovoje su dažniausiai priešiška aplinka užgrūdinta žydų tautinė tapatybė pasiduos nacių ideologijos spaudimui, buvo ne-realu. Neįmanoma įsivaizduoti „ilgus paltus dėvinčių būtybių juodomis kasytėmis“, ryjančių fiurerį įsimylėjusiomis akimis ir skanduojančių su daugiatūkstantine minia „Heil Hitler“.

Filosofiniai ir socialiniai Kito problemos aspektai analizuoti daugelio XX a. mąs-tytojų darbuose. Glaustai ir nedviprasmiškai vieną populiariausių šios problemos sprendimo variantų suformulavo Jeanas Paulis Sartre'as: „Pragaras – tai kiti“.

Kova su šešėliu

Daugelis vokiečių nuoširdžiai manė, kad žydai ne tik kitokie, bet blogesni ir kalti dėl daugelio vokiečių bėdų, visų pirma – dėl pralaimėjimo I pasauliniame kare. 1916 m., viešosios nuomonės spaudžiamą, Vokietijos karo ministerija atliko vadinamąją „žydų apskaitą“. Tyrimo rezultatai paneigė mitą apie herojiškai fronte kovojančius vokiečius ir begėdiškai iš karo besipelnančius žydus, tačiau pats tokios apskaitos faktas gerai atspindi to meto Vokietijoje vyravusias nuotaikas (žr. Burleigh 2001, p. 30).

Realus Vokietijos žydų vaidmuo I pasauliniame kare gerai atspindėtas vadina-majame Leyeno kreipimesi. 1934 m., naciams paskelbus žydų parduotuvių boikotą, karo veteranas Erichas Leyenas dalino Weselio gyventojams lapelius, kuriuose buvo rašoma:

Mūsų valstybės kancleris Hitleris, valstybės ministrai Frickas ir Göringas ne kartą pareiškė, jog kiekvienas, kas įžeidinėja Trečiojo Reicho veteranus, turi būti įkalintas.

Visi trys broliai Leyenai išėjo savanoriais į frontą. Jie buvo sužeisti ir apdovanoti už drąsą. Jų tėvas [Hermanas] Leyenas buvo savanoriu kare prieš spartakiečius. Jų senelis buvo sužeis-tas Išsivadavimo kare prie Katzebacho. Būdami taip nusipelnę tėvynei, ar mes užsitarna-vome tokį viešą pažeminimą? Ar taip tėvynė išreiškia savo dėkingumą – statydama piketus prieš mūsų duris, kuriuose reikalaujama nieko iš mūsų nepirkti? Mes vertiname tai, kaip ir po miestą plintančias patyčias, kaip mūsų pilietinės ir nacionalinės garbės įžeidimą, o taip pat paniekinimą atminties 12 000 mūšiuose žuvusių žydų kilmės vokiečių kareivių.

(Burleigh 2001, p. 283)

Kaip teigė kreipimosi autorius, daugelis praeivių skaitė tekstą jausdami simpati-ją ar užuojautą. Tačiau laikui bėgant tokių žmonių Vokietijoje mažėjo.

Svarbia fašizmo psichologijos dalimi Jungas laikė „kovą su šešėliu“. Šešėlis – są-moningai nesuvokiamų ir, paprastai, neigiamų asmenybės bruožų visuma. Šešėlius turi visi žmonės, tačiau toli gražu ne visi tai suvokia ir pripažįsta. Egzistuoja du pa-grindiniai išsivadavimo nuo šešėlio būdai. Pirmiausia šešėlį galima integruoti į są-monę ir bent dalinai neutralizuoti destruktivų jo pobūdį. Jei žmogus yra piktas ir

suvokia toks esąs, jo santykiai su aplinkiniais žmonėmis dažniausiai neperžengia padarumo ribų. Kitas, žymiai dažniau pasitaikantis variantas – ekstrapoliuoti šešėlių į kitus, priskirti jiems neigiamus sau pačiam būdingus bruožus. Toks ekstrapoliavimas būdingas ne tik pavieniams individams, bet ir žmonių grupėms, o kartais net ištisoms tautoms. Būtent tai ir įvyko fašistinėje Vokietijoje (Jung 2002, p. 1–10).

Nors antisemitizmas buvo neatsiejama nacių ideologijos dalis, jo paplitimas įvairiuose Vokietijos regionuose buvo skirtingas. Kaip parodė jau pokaryje atlikti tyrimai, tuose regionuose, kur buvo alternatyvūs neapykantos objektai – pavyzdžiui, danai ar lenkai ir kt. – antisemitizmas buvo minimalus (žr. Heilbronner 1990, p. 396 ir kt.). Daugumai žmonių svarbu neapkęsti, nesvarbu ką. Tai reiškia, kad kova su šešėliu buvo svarbi, bet ne vienintelė nacių antisemitizmo priežastis. Tarp kitų ši reiškinį formavusių psichologinių priežasčių būtina paminėti vaizduotę.

Įsivaizduotas priešas

Karlas Marxas sukūrė mokymą apie neišvengiamą proletarinės revoliucijos pergalę visoje žemėje. Realiose XX a. pradžioje vykusiose revoliucijose didesnę ar mažesnę vaidmenį suvaidino žydai. Šiais ir panašiais faktais grindė savo samprotavimus tarptautinio bolševikų ir žydų sąmokslų teorijos šalininkai. Būtina pabrėžti, jog panašiais faktais grindė savo samprotavimus jau tikintiems tokio sąmokslų egzistavimu. Šiuo atveju veikė panašus dėsningumas kaip racionalių Dievo buvimo įrodymų atžvilgiu: tikintiems Dievą šie įrodymai pakankami ir aiškūs, ateistų jie neįtikina.

Nors faktų aiškiai nepakako, kad būtų įrodytas bolševikų ir žydų sąmokslų egzistavimas, bet pakako, kad sužadintų vaizduotę. Vaizduotei nereikia racionalaus pagrindimo – ji vystosi pagal savo tik jai pačiai suprantamus ir žinomus dėsnius. Vos girdimo šlamesio krūmuose užtenka, kad vaizduotė sukurtų baisaus artyn sėlinančio žvėries paveikslą, ar išsiblaškiusio mylimo žmogaus žvilgsnio – tam, kad vaizduotė sukurtų klastingo viskam pasirengusio varžovo įvaizdį (užtenka prisiminti Otello kančias, pamačius pas Kasijų Dezdemonos nosinaite). Ne menkesnis vaizduotės vaidmuo ir politikoje, ir šlykščiausioje jos apraiškoje – karuose. Kaip rašo Jamesas Hillmanas, „svarbiausia kare ne mums grasinantis priešas, o vaizduotė. Tai vaizduotė yra varomoji jėga, ypač jei ji jau paruošta medijų, auklėjimo ir religijos, gausiai maitinama agresyviais švilpimais ir patetinėmis valstybės tiradomis. Įsivaizduojamas fantomas auga ir užgožia horizontą, ir mes jau nematome nieko, išskyrus jį. Archetipinė idėja įgyja bruožus. Kai tik priešas įsivaizduotas, mes jau esame karo būklėje. Kai tik priešas įvardytas, karas jau paskelbtas, ir faktinis jo paskelbimas tampa neesminiu, grynai juridiniu dalyku“ (Hillman 2004, p. 25).

Vaizduotė formuojant fašistinį pasaulėvaizdį suvaidino dvilypį vaidmenį. Pirmausia vaizduotės egzistavimas – būtina bet kokios kūrybos sąlyga. Politinės vaizduotės prigimtis artima mokslinei, tačiau jei moksle tam tikri faktai gali ne tik

patvirtinti, bet ir paneigti teoriją, politinė vaizduotė visus faktus interpretuoja tik pagal savo sukurtą teoriją, nepaisydama jokių racionalių argumentų ar įrodymų. Pailliuosime tai tik skirtingais požiūriais į II pasaulinio karo priežastis.

Bent jau kai kurių anglų ir prancūzų politikų logiką II pasaulinio karo išvakarėse trumpai galima suformuluoti taip: „Gali būti, kad kai kurie Versalio sutarties punktai Vokietijos atžvilgiu buvo ne visai korektiški, todėl mes ilgai nuolaidžiavome Hitleriui – leidome susigrąžinti Reino sritį, prisijungti Austriją, suskaldyti ir paimti savo globon Čekoslovakiją, bet vieną kartą tam reikia padaryti galą, kitaip ši valstybė visiškai praras saiką ir anksčiau ar vėliau atsigręš prieš mus. Pasiiekta paskutinė riba, todėl jei Hitleris, nepaisydamas mūsų įspėjimų, užpuls Lenkiją, gaus atkirtį“. Hitlerio manymu, lenkų, prancūzų ir anglų vyriausybės tebuvo tarptautinės finansinės žydų organizacijos marionetėmis ir iš to kilo jų nenoras konstruktyviai spręsti Dancigo koridoriaus problemą. 1939 m. sausio 30 d. atėjimo į valdžią šeštųjų metų proga pasakytoje kalboje jis teigė: „Jei tarptautinė finansinė žydija vėl įvėls tautas į pasaulinį karą, rezultatas bus ne visos žemės bolševizavimas, o tuo pačiu ir žydų pergalė, bet žydų rasės Europoje sunaikinimas“ (cit. iš Burleigh 2001, p. 341). Būdamas visiškai rasistinio komplekso užvaldytas, Hitleris jau negalėjo realiai vertinti situacijos, suvokti savo oponentų logikos, argumentų, galų gale jų pateikiamų faktų. „Fantomas užgožė horizontą“, ir jis jau nematė nieko, išskyrus savo vaizduotės sukurtą priešą.

Kita vertus, vaizduotės egzistavimas – būtina ne tik kūrybos, bet ir normalaus psichikos funkcionavimo sąlyga. Įtampa tarp realybės ir vaizduotės sukuria psichinę energiją, ir kuo didesnė ta įtampa, tuo daugiau energijos ji pagamina. Grandioziniai nacių planai reikalavo grandiozinio priešo. Būtent tokio vaizduotės sukurto galingo, gudraus ir klastingo priešo vaidmuo ir teko žydams. Žydai tarsi užbaigė nacistinio pasaulėvaizdžio formavimą. Pirmiausia buvo rastas ir įvardytas „tikrasis“ Vokietijos pralaimėjimo I pasauliniame kare kaltininkas; be to, vokiečių kovai buvo suteikta herojiškai mesianistinė prasmė. Kaip teigė Goringas, „šis karas nėra II pasaulinis karas. Tai Didysis karas tarp rasių. Sprendžiamas klausimas, ar dominuos vokiečiai ir arijai, ar pasaulį valdys žydai; štai dėl ko mes kovojame“ (cit. iš Dülffer 1992, p. 125).

Karo baigtis pakeitė nacių požiūrį į daugelį dalykų, bet ne į žydus. Kai Niurnbergo proceso metu buvęs Bohemijos ir Moravijos protektorius Wilhelmas Frickas buvo paklaustas, negi jis nesuvokė pražūtingų žydams rasistinių Vokietijoje veikusių įstatymų prigimties, šis, gūžtelėjęs pečiais, atsakė: „Kiekviena rasė turi teisę gintis, panašiai kaip ir žydų rasė, kuri gynėsi tūkstančius metų“ (cit. iš Lattimer 2007, p. 157).

Racionalus barbarizmas

Kultūrologijos pradininku laikomas Giambattista Vico išskyrė tris Vakarų kultūros raidos etapus: dieviškąjį, herojiškąjį ir žmogiškąjį. Pirmame etape vyravo vaizduotės sukurtas mitologinis pasaulis, trečiame – racionalus barbarizmas. Išties, stiprėjant

mokslo ir technikos pažangai, vaizduotės vaidmuo žmonių gyvenime silpnėja, o proto – stiprėja.

Kolektyvinių kompleksų formavimuisi ir sklaidai protas tėra antraeilis, instrumentinis dalykas. Ypač tai ryšku santykiuose tarp kompleksų – pavyzdžiui, fašistinio komplekso valdžioje esančiam žmogui neįmanoma racionaliais argumentais įrodyti, kad jo pasaulėžiūra – ne pati teisingiausia, o tik viena iš galimų. Kita vertus, protas nepakeičiamas grindžiant vaizduotės pagimdytas ir tikėjimo sutvirtintas tiesas, ir kuo absurdiškesnės tos tiesos, tuo rafinuotesniais, pseudomokslinėmis argumentais jos grindžiamos. Neatsitiktinai marksistinė tobulos visuomenės vizija buvo išplėtotą „moksliniu komunizmu“ pavadinotoje disciplinoje. Protu buvo grindžiamos ir didžiausios fašistų beprotybės. Kaip teigė Hitleris, „nacionalsocializmas yra šaltas ir griežtai racionalus požiūris į realybę, grindžiamas didžiausiais mokslo pasiekimais ir jų dvasi- ne išraiška“ (žr. Domarus 1992, p. 1149).

„Šaltas ir griežtai racionalus požiūris į realybę“ lėmė ir elgesį su žydais. Patologiškai žydų neapkentė tik nedidelė fašistų dalis, likusieji buvo stropūs, uolūs, paklusnūs vykdytojais, kurių vienintelis rūpestis – kuo geriau atlikti jiems patikėtą darbą. Šiuo atveju jie vadovavosi ne jausmais, ne vaizduote, o racionaliais, dažniausiai ekonominio pobūdžio išskaičiavimais. Jei getus buvo galima paversti „pelningai dirbančiomis verslo organizacijomis“ – tai buvo daroma (žr. Petrauskas, 2010, p. 308). Jei už žydus buvo tikimasi gauti materialinės naudos – tarkim, milijoną Vengrijos žydų iškeisti į 10 000 sunkvežimių – tai buvo bandoma daryti (žr. Bauer 1994, p. 194). Jei blogėjant padėčiai frontuose, žydai darėsi vis sunkesne našta, buvo nutarta jais nusikratyti“. Kam maitinti getuose ir koncentracijos stovyklose uždarytus žydus, kai vokiečių tauta jaučia vis didėjantį maisto stygių, ar skirti jų apsaugai tūkstančius karių, kai kiekviena kuopa fronte gali lemti jei ne karo, tai bent mūsų baigtį? Neetiška? Taip. Nežmoniška? Taip. Racionalu? Taip.

Pabaiga

Vaizduotė – pagrindinė žmogaus santykį su pasauliu formuojanti psichinė savybė, kūrybinės gamtos galios raiška žmoguje. Kiekvienoje teorinės ar praktinės veiklos srityje vaizduotė gimdo specifinius istoriškai determinuotus turinius. Ideologinės vaizduotės specifika ta, kad ji kuria idealios visuomenės modelį, numato modeliui įgyvendinti reikalingas priemones, formuluoja sprendimus uždavinius ir siektinus tikslus. Pagrindinis fašistinė ideologija besivadovavusios Vokiečių nacionalsocialistinės darbininkų partijos tikslas buvo rasistinės valstybės sukūrimas.

Rasizmas buvo neatsiejama intelektualinės kultūrinės Vakarų tradicijos dalis. Vokiečiai neatrado ir nesukūrė rasizmo. Kasdieniniame gyvenime jis buvo įprastas, kaip teorija išplėtotą daugelio, pirmiausia anglų ir amerikiečių, mokslininkų darbuo-

se. Nauja buvo tai, kad naciai rasizmą pavertė ideologija ir pritaikė kai kurių Europos ar Europoje gyvenusių tautų – pirmiausia slavų ir žydų – atžvilgiu.

Rasizmo kaip psichologinio reiškinio esmę sudaro kolektyvinis kompleksas. Kolektyviniai kompleksai – gamtos kūrybos tęsinys žmonėse, todėl tam tikri gamtos raidą reguliuojantys dėsniumai būdingi ir kolektyvinės sąmonės evoliucijai. Pirmiausia – tai savisaugos instinktas. Kaip kiekviena rūšis, gentis, ar šeima nori gyventi, plėstis, dominuoti, taip nori gyventi, plėstis, dominuoti ir psichologinį šių rūšių, genčių ar šeimų pagrindą sudarantys kompleksai. Baisus žvėris agonijoje. Vokiškasis fašizmas – psichologinio baltosios rasės pagrindą sudarančio komplekso agonija. Kažin ar verta stebėtis, jog jos padariniai tokie katastrofiški. Kaip likus keletui savaičių iki Vokietijos kapituliacijos sakė Hitleris, „tegul mes žūsime, bet pasiimsime su savimi visą pasaulį“ (žr. Деллафорс 2009, с. 331).

II pasaulinis karas buvo savotiškas lūžis ne tik vokiečių, bet ir kitų, pirmiausia žydų, tautos istorijoje. Daugiau kaip tris tūkstantmečius žydų mentalumą formavo išskirtinumo teorija. „Viešpats, tavo Dievas, tave išrinko, kad būtumei jam visai nuosava tauta iš visų tautų, esančių žemėje“ (Įst 7, 6). Kaip kompensacija šiam išskirtinumo suvokimui Vakaruose formavosi žydų niekinimo ir menkinimo teorija, vaidinusi didesnę ar mažesnę vaidmenį viduramžiais, ypač išpopuliarėjusi Apšvietos epochoje (užtenka prisiminti Voltaire'o „žydai – žmonių giminės priešai“) ir įgavusi kraštutinę, kone isterišką formą fašizme. Pasiekusi apogėjų, nemeilė žydams sprogo, palikdama vakariečių sąmonėje pavėluotą graužatį ir sunkiai išdildomą kolektyvinės kaltės jausmą. Tuo pačiu II pasaulinis karas užbaigė žydų tautos priešistorę. Praėję holokausto liepsnas, žydai sukūrė savo valstybę ir tapo tauta tarp tautų, nei pačia geriausia, nei blogiausia, nei išrinktąja, nei pasmerktąja, su savo genijais ir nevykėliais, šventaisiais ir nusidėjėliais – neatsiejama žmonijos istorijos dalimi.

Literatūra

- Arendt, Hannah. 1973. *The Origins of Totalitarianism*. New York: Harcourt, Brace, Jovanovich.
- Axmann, Artur. 1995. *Das kann doch nicht ein Ende sein: Hitlers letzter Reichsjugendführer erinnert sich*. Koblenz: Verlag Siegfried Bublies.
- Bauer, Yehuda. 1994. *Jews for Sale: Nazi-Jewish Negotiations, 1933–1945*. Yale University Press.
- Blake, William. 2008. *The Complete Poetry and Prose of William Blake*. University of California Press.
- Burleigh, Michael. 2001. *The Third Reich: A New History*. London: Pan Books.
- Chemberlain, Huston Stewart. 1912. *Die Grundlagen des 19 Jahrhunderts*. München: Verlagsanstalt R. Bruckmann A.-G.
- Darre, Walther. 1928. *Das Bauerntum als Lebensquell der nordischen Rasse*. München: J. F. Lehmanns Verlag.
- Darre, Walther. 1934. *Rassenkunde und Rassengeschichte der Menschheit*. Stuttgart.

- Domarus, Max. (ed.). 1992. *Hitler. Speeches and Proclamations*. [Online]. Available at: <http://www.archive.org/details/TheCompleteHitler-SpeechesAndProclamations-MaxDomarus> [Accessed at 24 June 2011].
- Dostojevskis, Fiodoras. 1976. *Broliai Karamazovai*. T. 1. Vilnius: Vaga.
- Dülffer, Jost. 1992. *Deutsche Geschichte 1933–1945*. Stuttgart: Verlag W. Kohlhammer.
- Gasetas, Ortega i. 1993. *Masių sukilimas*. Vilnius: Mintis.
- Grant, Madison, 1916. *The Passing of the Great Race*. New York: Charles Scribner's sons.
- Günther, Hans. 1919. *Ritter, Tod und Teufel: Der Heldische Gedanke*. Münich.
- Heiden, Konrad. 1999 [1944]. *The Führer: Hitler's Rise to Power*. Translated Ralph Manheim. London: Basic Books.
- Heilbronner, Oded. 1990. The Role of the Antisemitism in the Nazi Party's Activity and Propoganda. In: *Leo Baeck Institue Yearbook*. N 35, p. 396ff.
- Hillman, James. 2004. *A Terrible Love of War*. Penguin Books.
- Hitler, Adolf. 1992. *Main Kampf*. [Online]. Publisher: Oleg E. Kolesnikov. Available at: <http://free-books.net.ua/353-adolf-gitler.-moja-borba-mein-kampf.html>. [Accessed: 26 April 2011].
- Jung, Carl Gustav. 1975. *Psychology and Religion: West and East. Collected Works of C. G. Jung, Volume 11*. (Second Edition). Princeton University Press.
- Jung, Carl Gustav. 2002. *Essays on Contemporary Events*. London and New York: Routlege Classics.
- Lattimer, John K. 2007. *Hitler and the Nazi Leaders: A Unique Insight into Evil*. Mumbai: Jaico Publishing House.
- Manvell, Roger and Fraenkel, Heinrich. 1965. *Himmler*. New York: Putnam.
- Milošas, Česlovas. 2011. *Pavergtas protas*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- Petrauskas, Robertas. 2010. *Trečiojo Reicho triumfas: Antrasis pasaulinis karas Europoje. Pirmą knygą*. Vilnius: Tyto alba.
- Platonas. 1981. *Valstybė*. Vilnius: Mintis.
- Spengler, Oswald. 2007. *Der Untergang der Abendlandes*. Patmos: Albatros Verlag.
- Spiro, Jonathan Peter. 2009. *Defending the Master Race: Conservation, Eugenics, and the Legacy of Madison Grant*. [Online]. University of Vermont Press. Available at: <http://books.google.com/books?id=4NoE2VyfN70C&pg=PA357> [Accessed: 11 May 2011]
- Schlegel, Friedrich. 1808. *Über die Sprache und Weisheit der Indier*. Köln.
- Васильченко, Андрей. 2005. *Мистика „СС“*. Москва: Яуза-Пресс.
- Васильченко, Андрей. 2008. *Арийский миф III Рейха*. Москва: Яуза-Пресс.
- Делафорс, Патрик. 2009. *Досье Гитлера*. Москва: Рипол классик.
- Жуков, Дмитрий. 2008. *„Окультурный Рейх“: главный миф XX века*. Москва: Яуза-Пресс.
- Шпеер, Альберт. *Воспоминания*. [Online]. Available at: http://lib.aldebaran.ru/author/shpeer_albert/shpeer_albert_vospominaniya. [Accessed: 22 May 2011]
- Юнг, Карл Густав. 1997. *Аналитическая психология: прошлое и настоящее*. Москва: Мартис.
- Юнг, Карл Густав. 2002. *О природе психики*. Москва, Киев: Рефл-бук, Ваклер.

The Black Sun: The Imagined World of Fascists

Summary

Keywords: fascism, racism, ideology, psychology, imagination

In this article, I will work with the assumption that the imagination is the central force in the construction of the human world. This idea was best formulated by William Blake in the 18th century and by Carl Gustav Jung in the 20th century. It is possible to talk about the objective contents of the imagination, specific to particular groups of people in consort with the subjective contents, specific to a particular person. Images, feelings, or ideas may be objective as well as subjective contents of imagination. The creative process may be viewed as the birth and development of specific structures of the imagination. The central goal of this development is the movement of the contents of the imagination from subjective to objective. Language is the main and only tool in this development. A group of people who communicate in the same language or, at least, function with the same imaginative contents, are referred to as an imagined community. Culture, therefore, is the product of the process when imagined communities create imagined worlds.

The diversity of imagined communities involved in the process of creation makes for a richer and more diverse culture. The contrary is also true – if people are more oriented toward an “objective reality,” their worlds are less diverse and more monotonous. Secularization has led to the collapse of the worlds created by religious imagination are collapsing. The sphere of morality narrows and imagery replaces ideology. This results in the creation of a new virtual reality and a new virtual hierarchy, where each individual chooses their own path. The subjective contents of the imagination appear, transform, and fail, often even before becoming objective.